

REHABILITÁLT TUDÓSOK

„AZT CSINÁLTAM, AMINEK AZ ELLENKEZŐJÉT NEM TEHETTEM...”

Baróti Dezső a szegedi egyetemen minden grádust végigjárt; volt hallgató, itt doktorált, és lett előbb tanársegéd, majd egyetemi magántanár (1943-ban), tanszékvezető (1948-ban), majd dékánnak, 1955-ben pedig rektornak választották. Mint az egyetem vezetőjét tartóztatták le 1957 tavaszán, Szegeden ítélték el. Szabadulása után a Petőfi Irodalmi Múzeumba került, ott dolgozott nyugdíjazásáig. A 78 esztendőes tudóst szegedi éveiről kérdeztük.

– *Milyen előzmények után került Szegedre, és választották a szegedi egyetem rektorává?*

– 1948-ban a még akkor autonóm egyetem hívott meg Sík Sándor tanszékére, mert ő egyházpolitikai okok miatt kénytelen volt lemondani. Rektorrá választásom hátterében több momentum állt. Talán az is, hogy a szegedi egyetem professzorai közül egyike voltam azon keveseknek, akiknek valóban volt baloldali múltunk: hallgató koromban a Szegedi Fiatalok Köréhez tartoztam. Néha mondom is magamnak: azért kellett eljőnnöm Szegedről, mert tovább folytattam ifjúkorom lázadását.

– *Az egyetem akkori rektora hogyan emlékezik 1956 őszére?*

– Sokáig elfojtottam ezeket az emlékeket. Mostanában kezdem gyűjteni az anyagot egy hosszabb visszaemlékezéshez. Az egyetemi oktatók hangulatát az '50-es években fáradt rezignáció jellemezte, hogy úgy sem lehet semmit tenni. Fárasztóan hatottak a kényszerű kompromisszumok is, jómagam szintén tettem ilyeneket. Azzal vigasztaltuk magunkat, hogy a kisebbik rossz irányába cselekszünk. Ha akár kompromisszumok árán is, megpróbálunk odahatni, hogy egyetemünk valamiképp mégis hasonlítson egy egyetemhez. Magát az egyetemet és személyemet az ifjúság lelkesedése ragadta magával.

A forradalmat valójában a szegedi egyetem hallgatói kezdték el, azaz, hogy egy diákgyűlés alkalmával (október 18-án) megalakították a MEFESZ-t. Én mint rektor jóváhagytam az új ifjúsági szövetség megalakulását. A szegedi hallgatók mentek el azután Budapestre, Pécsre, hogy ott is megalakítsák a MEFESZ-t.

Az október 23-i tüntetésen már az egyetemi ifjúsághoz csatlakozott az üzemi munkásság is. Az eseményeket a munkásság jelenléte lökte előre. A Dóm téren, nemzeti színű zászlókkal gyülekeztek az egyetemi hallgatók október 23-án. A feleségemmel mi az első sorban álltunk. (Ehhez azért nem kellett rendkívüli bátorság, mert előző nap Sötér miniszterhelyettes telefonon hívott, s azt mondta: minden egyetem vezetőjével közölte, ha az ifjúság kimegy az utcára, álljunk az élükre, és fékezzük az eseményeket.) Fölvonulás közben a belügyes teherautók felé a diákok ütemesen kiabálták: „Ti is magyarok vagytok!” Igaz, hogy lövésre kész fegyverrel a lábuknál voltak ott, de akkor nem történt semmi.

*Baróti professzor a a MEFESZ-gyűlésen (mellette a fiatal Fodor Gábor)
Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye*

– *Az egyetem rektora hogyan vett részt az eseményekben?*

– Nem voltam hős, nem akartam hős lenni. Azt csináltam, aminek az ellenkezőjét nem tehettem. Nagyon sok mindenről beszélhetnék, s ez szétfeszítené egy interjú kereteit. Ezért most csak arról szólok, amit a legfontosabbak tartok az egyetem akkori életéből. A budapesti egyetemmel szemben, ahol különböző nehézségek miatt a professzorok nem tudtak az egyetem helyiségeiben összejönni, mi (nem csak a tudományegyetem, hanem az orvosegyetem professzorai is) szinte mindennap együtt voltunk és tárgyaltuk az eseményeket. Néhány öregúr részéről az is elhangzott, hogy miért vagyok én még az egyetem rektora, mikor engem az előző kormány nevezett ki.

Erre én október 25-én vagy 26-án összehívtam a professzori kar gyűlését, ahol elmondtam, hogy egyre inkább úgy érzem, a korábbi kormánytól kapott kinevezés nem ad elég legitimitációt e rendkívüli helyzet által megkívánt döntésekhez. Ezért lemondok. A gyűlés résztvevői azonban egyhangúlag bizalmat szavaztak nekem. Ezt a gesztust úgy értékeltem, hogy visszaállították az egyetem hagyományos önkormányzatát.

Ezekben a napokban az előadások persze nem folytatódhattak, de gyakran részt vettünk a diákság megmozdulásaiban. Így akkor is, amikor egy hatalmas tüntető tömeg a Széchenyi téren népgyűlést akart tartani. A Takaréktár utca torkolatánál azonban katonák sorfala állta el az utat. Ekkor az egyetemisták segítségével, karunkat összefogva, láncot alkotva megállítottuk az egyébként is fegyelmezett tömeget. Én a katonai parancsnokhoz mentem, magam mellé véve egy újszegedi munkást, arra kértem, hogy ne lövessen a tömegbe. Garantáltam, hogy a tömeg elvonul, s az oda tervezett gyűlést például majd az Ady téren tartjuk meg. Erre a katonai parancsnok durván közölte, hogy lelövet, ha a parancs megtagadására akarom a katonákat rávenni. Volt annyi lelkierőm, hogy odakiáltottam a katonáknak: „Ne lőjete! Ezek a ti gyerekeitek.” Egy gellert kapott, a falról visszapattanó golyó megölt egy fiatal munkást. Valószínűnek tartom, hogy a Takaréktár utcai sortűznél a katonák a levegőbe lőttek, de nem tudni, hogy spontán tették-e vagy az eredeti parancs is ez volt. Más kérdés – ezt is ki kéne nyomozni –, vajon ki rendelte a térre a katonákat. Az volt a gyanúnk, hogy a pártbizottságról származhatott az elhatározás.

– *Az egyetem szerepét hogyan értékeli?*

– Nagyon pozitívnak. Az egyetem többször deklarálta: fenn kell tartani a rendet, nem tűrhetünk semmilyen atrocitást. A forradalom alatt Szegeden nem is volt más szervezett intézmény és hatóság, csak az egyetem. Ugyanis a Takaréktár utcai sortűz után a karhatalmi alakulatok egy része elhagyta Szegedet, a kaszárnyákban maradt katonaság forradalmi bizottságokat alakított, a városi tanács ijedtében abbahagyta működését, így Szeged harcok nélkül, szinte békésen csatlakozhatott a forradalomhoz. Megalakult a város forradalmi bizottsága is, amelynek elnökévé az egyetemünk képviselőjében megjelent Perbíró József kollégánkat választották. Bölcsességének nagy szerepe volt abban, hogy semmilyen atrocitás sem történt Szegeden. Ezért csak gazemberségnek nevezhetem, hogy bebörtönözték, holott inkább hálát érdemelt volna üldözőitől, akiknek korábban talán az életét mentette meg.

– *A szegedi egyetem kivételes módon reagált a szovjet csapatok bevonulására: felhívást intézett a világ egyetemeihez. Kérem, mondja el, hogyan került sor erre a kétségbeesett akcióra?*

– A professzori kar többségének mentalitását jól mutatja a felhívás, melyet 1956. november 3-án tettünk, amikor már baljós hírek érkeztek a közelgő szovjet intervencióról. Ebben a felhívásban (melyet előző számunkban közzétettünk – a szerk.) további tudományos munkánk előfeltételéről hazánk kivívottnak hitt függetlenségét jelöltük meg. A világ egyetemeinek segítségét kértük megóvásukhoz. A posta bizonytalansága miatt le kellett mondanunk arról, hogy főlhívásunkat az egyes egyetemekhez külön-külön juttassuk el. Szent-Györgyi Albertnek táviratoztunk, és őt kértük meg arra, hogy felhívásunkat tegye közzé. Ezt a tudományos világban nagy tekintélyű Nature című folyóiratban tette meg, s mivel ez csak a forradalom eltiprása után történhetett, akkor már mint a magyar tudósok segélykiáltását kommentálhatta.

– *A szovjet megszállás milyen következményekkel járt az egyetemen?*

– A szovjet tankok november 4-én dübörögtek az újszegedi hídon... Jó néhány nap múlva tett látogatást nálam, az egyetem rektoránál a szovjet városparancsnokság vezetője és politikai tisztje. Elvitatkoztunk. Közöltem velük, nem egy ellenforradalmat, hanem egy népfel-

kelést vertek le. Nyeltek egyet, s elmentek. Néhány nappal később arra kértek, írjak egy cikket a Pravdába arról, hogy a magyar értelmiséget az imperialista ügynökök megtévesztették, bánjuk bűnünket és hűségesek leszünk a Szovjetunióhoz. Azt ígérték, ha megírom, a helyemen maradhatok, sőt, további szép karrier vár rám. A cikk megírását megtagadtam, az volt a véleményem, hogy ilyet egy becsületes magyar ember nem írhat le, és a Walesi bárdokra gondoltam. Egy ideig mégis elhittük a hatalomra került csoportnak azt az ígéretét, hogy kijavítja múlt hibáit. Így valamikor novemberben elhatároztuk, hogy a spontán kialakult egyetemi autonómiát legalizáljuk, és egy törvényjavaslatot szerkesztettünk az egyetemi autonómiáról. Felterjesztettem a minisztériumba, ahol azt durván elutasították. Ebben az interregnumban mégis sikerült visszahelyeznünk Bálint Sándort a Néprajzi Tanszékre. (Ő addig az egyetemi könyvtárba volt beosztva. A tanszékről később azért távolították el, mert találtak nála egy Nagy Imre-életrajzot, azt, amit most bármely utcasarkon megvehet. Ha nem lépnek közbe a barátok – különösen Ortutay –, akkor Bálint Sándort lecsukják.) Ekkor állítottuk vissza az 1950-ben megszüntetett nyugati nyelvi tanszékeket is. Ez azért ment könnyen, mert a korábbi professzoraink az egyetemen voltak, csak mást oktattak. A romanista Koltay-Kastner régi magyart adott el ő, a germanista Halász Előd pedig világirodalmat. Annyit, kellett „csak” tenni, hogy őket átminősítettük, azaz nem kellett új státus. A kinevezéseket a miniszter is aláírta. Az év végén „ébredtek föl”, mi történt Szegeden, de „visszacsinálni” már nem lehetett, hiszen az 1956-57-es tanév második félévében a tanszékek elkezdték működésüket. Azt is elhatároztuk, hogy Bibó Istvánt visszahozzuk Szegedre. Ez azonban már nem valósulhatott meg, mert őt újból ki kellett volna nevezni, de a minisztérium erre már akkor sem vállalkozott, amikor Bibó még szabadlábán volt

– Ezek szerint, Ön rektorként zavartalanul ténykedhetett?

– Ekkor meg eltűrték bennünket. Hozzá kell tennem, hogy Budapesten, a minisztériumban, sőt, bizonyos liberális pártkörökben is egy ideig azok közé soroltak, akiket nem akartak elmozdítani tanszékről. Egy ideig meg a Kossuth-címert is használhattuk, és utasítást kaptunk arra, hogy március 15-én parádés ünnepélyeket rendezzünk, még az Operaházban is volt ilyen. A bölcsészeti kar

ünnepségén én mondtam a beszédet – zaklatott idegállapotban, ugyanis e nap reggelén az államvédelmiek röpcédulákat keresve földúlták a kollégiumokat. Ezt a beszédemet később vádként hozták föl ellenem, azt kifogásolták, hogy Petőfi szavait idézve nemcsak a bőség kosarát, de a jog asztalát is, a szellem napvilágát is követeltem az országnak, és hogy a Tűz márciusa Adyjának üzenetével bíztattam a házkutatások során megalázott diákjaimat. Az olvasztó Tüzet küldi a hamu „S láng-óhaját, hogy ne csüggedjetek el.” „Március van és határtalan az Élet!...” Ez az idézet úgy került be a vádiratba, hogy az ifjúságot felkészésre a hírhedt MUK (Márciusban Újra Kezdjük) jegyében bíztattam... De ha én nem is gondoltam ilyesmire, arra mégis büszke vagyok, hogy Petőfi és Ady vádlott-társa lehettem.

– Mikor és milyen körülmények között tartóztatták le?

– A Kádár-csoport első nyilatkozatai azt mondták: senkinek bántódása nem eshet, aki részt vett az eseményekben. Amikor azonban már úgy érezték, megerősödtek, elkezdődtek a tömeges letartóztatások. Engem április 26-án tartóztattak le. Egyik budapesti barátomnál voltam délután látogatóban, néhány pohár ital mellett megtárgyaltuk a történéseket. Hazafelé menet, két házra a lakásunktól, az utcán tartóztatott le egy nyeszlett fiatalember, egy államvédelmis főhadnagy. Nem engedte meg, hogy értesítsem feleségemet, aki így csak kerülőutakon keresztül, egy hét múlva tudta meg, hogy mi történt velem...

– A bíróság előtt mivel vádolták?

– A tárgyalásra szeptemberben került sor. Az első vádiratban az szerepelt, hogy „népköztársaság ellen fegyveres szervezkedést” vezettem. Hogy úgy mondjam formálisan ez igaz is volt, mert Lazúr Barnával (a Katonai Tanszék e derék hadnagyával) az élükön a hallgatók bejelentették nekem, hogy megalakult az egyetemi nemzetőrség. Erre én azt válaszoltam: örülök, de én leszek a parancsnok. Azért tartottam ezt helyesnek, mert fiatal barátaim nagyon romantikusak voltak, s féltem, hogy életveszélyes akciókba kezdenek, amiért engem életem végéig gyötörhet majd a lelkiismeret. Szerencsére semmi baj sem történt. A nemzetőrség kitűnően működött, ezt a vádat tehát könnyű volt elejteni. Innen-onnan öszszeszedett,

nem egyszer nevetséges vádakkal izgatás miatt első fokon 2,5 évre ítélték. Ekkor a Csillag börtönbe kerültem, majd Márianosztrára vittek, ahonnan Ortutay Gyula és Erdei Ferenc közbenjárására néhány hét múlva, október 26-án szabadultam. Később az ítéletet két és félről egy évre leszállították és fölfüggesztették.

– *Ezek szerint Szegeden negatívabb módon ítélték meg az sin tevékenységét, mint Budapesten? Minek tulajdonítja ezt?*

– Részben az egyetemi oktatók egy maroknyi csoportja féltékenysége, és nem utolsósorban bosszúvágyának. Leginkább talán azért, mert közülük néhányat a forradalom napjaiban a korábbi szélsőségekbe hajló sztálinista magatartása vagy a tudományos és oktatói munkásságának hiányosságai miatt (a kettő gyakran egybeesett) állásából felfüggesztettünk. A kezdeményező nem én voltam ugyan, hanem egy tömeggyűlés, de egyetértettem a felfüggesztésekkel, és iratait is én írtam alá. Ez nem jelentett elbocsátást, pusztán egy fegyelmi vizsgálat első lépését, a következőket a szovjet csapatok bevonulása után már nem lehetett megtenni. Az érintettek közül egyébként néhányan még 1956 tavaszán a hallgatóikkal szemben tanúsított rossz bánásmód miatt pártbüntetést kaptak. Hogy visszalöttek rám, még meg is lehet érteni. Azt azonban, hogy professzorok, docensek, tanársegédek és egyéb munkatársaink seрегét üzték el a szegedi egyetemről (arányszámukat tekintve alighanem jóval többet, mint bárhol másutt), a bosszúvágy önmagában nem magyarázza meg. Nekem úgy tűnik, azt kompenzálták, hogy valójában semmit sem mertek tenni annak az akadályozására, amit később ők ellenforradalomnak minősítettek, s hogy mégis harcos kommunistáknak tekintsék őket, hirtelen buzgólkodni kezdtek, és a tankok árnyékában még az ártatlanokra is lövöldözni kezdtek. Igaz, hogy csak a fegyelmi végzések papírgaluskáival.

– *Hogyan sikerült visszakerülnie a tudományos életbe?*

– Szabadulásom után csaknem egy évig nem voltam állásban. A feleségem tartott el, én pedig „néger” voltam. Ifjúkori barátom, Ortutay Gyula (aki akkor a budapesti egyetem rektora és a népfőntitkára volt) segítségével a Petőfi Irodalmi Múzeumba, egy tanársegédnek megfelelő állásba kerültem. Tetszett nekem ez a munka, kiállításokat rendeztem. Később megírtam az irodalmi

muzeológia elméletét, majd a 60-as évek végén előadtam erről a budapesti egyetemen. Ahogy múltak az évek, haladtam a ranglétrán: mint tudományos tanácsadó mentem nyugdíjba. Publikálni publikálhattam – egy ideig főként a múzeum évkönyvében, majd nyugdíjba vonulásom után 3 évig a párizsi Sorbonne Nouvelle vendég-professzora voltam. Az elmúlt évtizedekben számos tanulmányom és több kötet könyvem jelent meg. Azt is el kell mondanom: budapesti kollégáim jelentős része mindig igyekezett segíteni rajtam.

– *Hogyan fogadta a politikai rehabilitálást?*

– Ha ez egyben az októberi forradalmat és vele mindazt rehabilitálja, amit a nagy és megrázó esemény az egyetemi gondolatnak jelentett, és jelenthet még ma is, vagyis, ha a kutatás szabadságának, a kritikai szellemnek és az ezektől elválaszthatatlan autonómia visszaállításának és elmélyítésének legalább a kezdetét hozza el, akkor csak az örömről beszélhetek. Banális igazság, de örök: a jövő nem a Haynaukat, hanem a Petőfiket, Kossuthokat, az aradi vértanúkat igazolta. S igazolja most a mi októberünk vértanúit. Múló éveim során egyre türelmetlenebbül reménykedtem abban, hogy még az én életemben bekövetkezik az, ami velem együtt százazrek, talán milliók vágyakozása volt.